

SANTIAGO RUSIÑOL: LA PETJADA DE L'ARTISTA A LES TERRES GIRONINES

RUSIÑOL, UN ESTIUEJANT SINGULAR A LA CERDANYA

MERCEDES PALAU-RIBES

A partir de la segona meitat del segle XIX, la vila de Puigcerdà esdevingué un lloc preferent d'estiueig de les famílies de la burgesia barcelonina. La bellesa del paisatge, el clima benigne, la bondat de les seves aigües i la facilitat de transport van ser factors decisius perquè moltes famílies es traslladessin a la Cerdanya els mesos d'estiu.

El mateix Rusiñol ens explica a *Fulls de la vida* els seus primers records de Puigcerdà: «Me recordo que quan era noi, a l'estany de Puigcerdà jogava a un joc que era'l qui més m'entusiasmava. Prenia la barqueta que hi havia, bogava fins al mig de l'estany, i en essent allí tirava'ls remes dintre la barca, treia el timó, m'ajeia, i deixant-me dur pel vent, sense pressa, sense mirar l'hora, sense engunia, ni mals-de-cap, ni cabòries, anava a parar a qualsevol punt de la platja, i d'aquesta delitosa indecisió ne

Santiago Rusiñol,
L'església d'Ix, 1890.

deia jugar a l'aventura».(1) Podríem situar aquest episodi en una època feliç de Santiago Rusiñol, quan la seva vida transcorria plàcidament al costat dels pares. A partir de la mort d'aquests, ocorreguda entre l'agost de 1881 i l'octubre de 1883, i la de l'avi, el 1887, la vida personal i professional de Rusiñol va experimentar grans canvis que van acabar definint el seu futur d'artista.

Sigui com sigui, el fet és que Rusiñol no tornà a la Cerdanya fins a l'estiu de 1889. Hi anà amb el seu amic Ramon Casas, des de Ripoll, com a punt final d'un recorregut amb carro que van fer junts entre maig i juliol per les comarques del Lluçanès, el Berguedà, Osona i el Ripollès, un viatge que ha fet història. Un gasetiller local ens assabenta concisament de la presència dels dos amics a Puigcerdà: «En la fonda de Europa se hospedan [...] Don Ramon Casas, D. Antonio [sic] Rusiñol [...]».(2) Casas havia anat a Puigcerdà per primera vegada l'agost de l'any anterior, amb poques intencions de pintar, pel que es desprèn d'una altra gasetilla del mateix setmanari: «[...] tampoco ha podido trabajar mucho el pintor barcelonés, Señor Cases [sic], a pesar de haberle enamorado la Cerdaña, que por primera vez visitaba aquel aprovechado joven premiado en la Exposición de pinturas de París, en 1886».(3)

Un dels atractius estiuejencs del Puigcerdà d'aleshores eren les festes que se celebraven a les cases particulars o als hotels, i sobretot la festa nocturna de l'estany que es feia en ple mes d'agost, organitzada per la mateixa colònia d'estiuejants. La premsa local se'n feia ressò, i les cròniques

SANTIAGO RUSIÑOL: LA PETJADA DE L'ARTISTA A LES TERRES GIRONINES

arribaven als principals diaris i revistes de Barcelona que tenien a Puigcerdà els seus corresponents. Els pròcers de la noblesa, l'alta burgesia, els intel·lectuals i els artistes impulsaven la festa, ja que l'entenen com un excel·lent reclam per atreure un turisme selecte.

L'estiu de 1890, després del seu primer llarg sojorn a Montmartre, Rusiñol va passar els mesos d'agost i setembre a Puigcerdà, creiem que –com molts altres barcelonins– atemorit per l'amenaça d'una epidèmia de còlera morbo a la ciutat, fet bastant freqüent en aquell període, però també perquè allà hi solien estiuar un bon grapat d'amics i coneguts seus: els patricis Víctor Balaguer, Eduard Toda i Pere Coll i Rataflutis, l'escriptor Narcís Oller, l'advocat Josep de Zulueta, el polític i corresponent de *La Publicidad* Emili Junoy, el poeta Francesc Matheu, que aleshores era el director de *La Il·lustració Catalana*, el meteoròleg i poeta Dionís Puig i Soler, amic seu d'infància,(4) els pintors Antoni Fabrés i Pere Borrell, i els seus cosins Prats. Aquella va ser l'estada més productiva i més participativa de Rusiñol a la Cerdanya, saldada amb un balanç de catorze olis i els quatre articles que formaven la segona sèrie de cròniques de viatge que enviava en forma de cartes a Modesto Sánchez Ortiz, aleshores director de *La Vanguardia*. En el primer d'aquests articles, Rusiñol començava fent un elogi de la bellesa i la riquesa de la comarca, que ell veia com una mena d'arcàdia: «Esta Cerdaña tan fecunda hoy para el sustento del hombre como hermosa y florida para el goce de su espíritu y colmada de colores que son deleite de los ojos que jamás sienten fatiga al contemplarla [...]»;(5) i al mateix temps es pronunciava en contra de la divisió artificial de la Cerdanya: «gracias a las barbaridades aquellas que los hombres cometieron con sublime desprecio de la Naturaleza, la cual para todo tiene aire y tiene nubes, como dá frutos y flores a todos sin mirar si son gendarmes amarillos o azules carabineros».

La segona carta era la crònica de la festa de l'estany(6) celebrada el 14 d'agost. Rusiñol hi explica amb tot detall els actes de la festa, on participava una carrossa que ell mateix s'havia encarregat de decorar i que simbolitzava l'Agricultura «tirada por cuatro bueyes, [...] atestada de yerba en mullida montaña, que sembraba por las calles el arisco perfume de los prados, y que entre trigo maduro y encamadas amapolas, sostenía el escudo de la Cerdaña hospitalaria, sirviéndole de escolta los hijos de su tierra que velaban a su sombra reclinados sobre los bruñidos instrumentos de labranza».

La tercera carta, no exempta de l'humorisme agredolç tan característicament rusiñolià, explicava una cacera amb els seus amics,(7) i la darrera versava sobre una història d'amor frustrat amb final tràgic de dos enamorats, amb l'església i el cementiri medieval d'Ix com a rerefons.(8)

Santiago Rusiñol, *Es pot?* (interior), 1891.

Per les gasetilles de *La Voz del Pirineo* sabem que Rusiñol va participar aquell mateix estiu en la decoració del saló de l'Hotel Europa, situat a la plaça Cabrinetty, on tenia per costum hostatjar-se, i on s'havia de celebrar un dels balls. La decoració incloïa una nota humorística que consistia en «unos pajaritos de papel que de todas clases y tamaños discurrían entre el follaje, sin remontar el vuelo, seguramente para no distraer la atención de los que estaban entregados a la danza con entusiasmo».(9)

Durant la seva estada a la Cerdanya Rusiñol va pintar tot allò que li interessà, seguint els postulats del naturalisme i el que havia fet abans d'anar a París, però la seva pintura s'havia tornat més íntima i més sentida que abans. Els temes eren paisatges i interiors amb figures que simbolitzaven allò que el preocupava: la incomunicació, la solitud, la malaltia, la vellesa i la mort. A la Cerdanya la paleta de Rusiñol es va aclarir i va deixar pas a una gamma cromàtica més àmplia i clara, amb predomini de tons daurats i un acabament sempre mat.

L'octubre de 1890 Rusiñol penjà els catorze quadres de la Cerdanya al Salón Parés, en el marc de la primera exposició Rusiñol-Casas-Clarasó, com a part de mig centenar d'olis pintats durant un any: a més dels de la Cerdanya, n'hi havia de París i les seves rodalies, de Poblet i de Barcelona. Amb to burleta, comentava que aquella era l'exposició «més decent», fent un joc de paraules amb les cent obres exposades que sumaven les seves amb les de Ramon Casas i les escultures d'Enric Clarasó.(10) Els quadres de la Cerdanya van cridar l'atenció dels crítics, especialment del de *La Vanguardia*, que en destacà el domini de les perspectives, la lluminositat, les tonalitats groguinoses, però sobretot el realisme i l'emoció amb què

SANTIAGO RUSIÑOL: LA PETJADA DE L'ARTISTA A LES TERRES GIRONINES

l'artista copiava del natural i la sinceritat amb què tractava els temes de les seves pintures.(11)

L'estiu de 1891 Rusiñol tornà a la Cerdanya,(12) on pintà mitja dotzena de paisatges i interiors amb figures que es van exhibir al Salón Parés el novembre de 1891 a la segona exposició Rusiñol-Casas-Clarasó, que incloïa també l'obra realitzada durant la seva segona estada a França, una peça feta a Holanda i una sèrie de quadres pintats a mitjan setembre durant la seva visita a Consuegra, el poble toledà que acabava de patir una catastròfica inundació pel desbordament del riu Amarguillo.(13) Segurament va ser abans d'anar-se'n a Consuegra que va escriure la glossa dedicada a un artista terrisser de la Cerdanya.(14)

En el cim de la seva popularitat com a artista i autor teatral, Rusiñol tornà a Puigcerdà. Va ser amb motiu de la representació al teatre del Casino Ceretano de les obres de més èxit que formaven el seu repertori teatral: *La mare*, *La bona gent*, *El bon policia*, *Els Jocs Florals de Canprosa*, *L'alegria que passa* i *El místic*, a les quals es va afegir l'estrena el 24 d'agost de 1907 de *La merienda fraternal*, la sàtira mordaç contra el lerrouxisme que acabava d'escriure. L'obra va ser representada per la companyia del Teatre Romea dirigida per August Barbosa, amb un repartiment que incloïa

Margarida Xirgu, aleshores una jove actriu de dinou anys. L'obra va tenir força èxit, però indignà els lerrouxistes que es trobaven estiuejant a Puigcerdà.

L'estiu de 1913 Rusiñol tornà al Pirineu. De Puigcerdà estant va escriure un article per a *L'Esquella* sobre l'apotecari d'un poblet de la Cerdanya(15) amb el qual compartia afinitats; era, com ell, un excel·lent tertulià, i li agradaven les coses antigues. Mentre era a Puigcerdà Rusiñol anà a veure Narcís Oller, i en un passí li demanà: «Amic Oller: Et vull donar una lata qu'espero et pendrás ab resignació. Estic escrivint una novela(16) que ja ting molt avensada. Y a tu qu'ets mestre d'aquest ram t'en voldria colocar dos o tres capítols perquè vaig un xic venut y m'diguís el què. Et ve bé aquesta tarde que aniríem al teu chalet ab la de casa?».(17)

No tornem a tenir notícies de Rusiñol a la Cerdanya fins a l'estiu de 1920, en què el gasetiller del setmanari *Ceretania* de Puigcerdà ens informa de l'arribada de l'artista i la seva família: «Se encuentra en ésta con su distinguida familia para pasar unos días el gran pintor y cultísimo literato don Santiago Rusiñol. Que mucho les pruebe su estancia en esta villa».(18) Però el setmanari no va publicar cap més informació de la que suposem que va ser la seva darrera estada a la vila.

Santiago Rusiñol,
Camí d'Ur, 1891.

SANTIAGO RUSIÑOL: LA PETJADA DE L'ARTISTA A LES TERRES GIRONINES

Santiago Rusiñol, El cementiri d'Ix, 1890 (versió original).

Santiago Rusiñol, El cementiri d'Ix, 1890 (versió actual del mateix quadre després de ser retocat)

A partir de 1920, el record de Rusiñol a la Cerdanya es va anar diluint en el temps, i les seves pintures cerdanes, malgrat que van ser ben valorades per la crítica del moment, han estat poc conegudes i divulgades, en trobar-se en mans de particulars. Estudis recents(19) i diverses exposicions ens han permès

conèixer algunes d'aquestes obres, amb les quals Rusiñol protagonitzà, juntament amb el seu amic Casas, la renovació del modernisme plàstic.

Mercedes Palau-Ribes
és historiadora de l'art.

Notes

- 1.- Rusiñol, Santiago, *Fulls de la vida*, decorats per Ramon Pichot, Barcelona, Tipografia «L'Avenç», 1898, pàg. 9.
- 2.- *La Voz del Pirineo*, 21-VII-1889.
- 3.- Vegeu «Bellas Artes en Cerdanya», *La Voz del Pirineo*, 8-IX-1888.
- 4.- Sobre aquest personatge, vegeu la glosa que Rusiñol li dedicà a *L'Esquella de la Torratxa*, núm. 1.568, 16-I-1909, pàg. 36.
- 5.- «En la Cerdanya», *La Vanguardia*, 15-VIII-1890.
- 6.- «En la Cerdanya. La fiesta del estanque», *La Vanguardia*, 20-VIII-1890.
- 7.- «En la Cerdanya. La apertura de la caza», *La Vanguardia*, 29-VIII-1890.
- 8.- «En la Cerdanya. El cementerio de Hix», *La Vanguardia*, 6-IX-1890.
- 9.- «Los bailes del Hotel Tixaire y de la Fonda de Europa», *La Voz del Pirineo*, 31-VIII-1890, pàg. 2.
- 10.- P. del O. [J. Roca i Roca], «Crònica. A Ca'n Parés», *L'Esquella de la Torratxa*, 25-X-1890, pàg. 674-675.
- 11.- Identifiquem amb seguretat els següents quadres del catàleg de l'exposició: 15. *El campanario de Hix*; 16. *El cementerio de Hix*; 22. *Patio de Las Escaldas*; 34. *Campo de gavillas*; 35. *Camino de Puigcerdá*; 46. *En pleno sol*; 65. *Iglesia de Hix*, i 83. *El barberillo de Puigcerdá*.
- 12.- *La Voz del Pirineo*, 2-VIII-1891, pàg. 2.
- 13.- Els quadres de la Cerdanya eren, amb seguretat: 8. *Camino d'Ur*; 9. *¿Se puede?* (col·lecció del Museo de la Abadía de Montserrat, llegat Josep Sala Ardiz); 17. *Iravals*; 47. *Finca rústica*; 49. *Industria lanera*.
- 14.- «Un genio ignorado», *La Vanguardia*, 15-IX-1891.
- 15.- «L'aiguarent i la ciència antiga», *L'Esquella de la Torratxa*, 22-VIII-1913.
- 16.- La novel·la que Rusiñol estava escrivint era sens dubte *El català de la Mancha*, publicada el 1914 i que rebé el premi Fastenrath de literatura l'any 1915.
- 17.- Barcelona, Arxiu Municipal d'Història, Documentació Personal de Narcís Oller. Sèrie I. Apèndix, núm. 2.621. Les anotacions que figuren a l'escrit de Rusiñol «Puigcerdá, agost de 1913. Lectura d'El català de La Mancha» hi han estat afegides posteriorment.
- 18.- *Ceretania*, núm. 722, 5-IX-1920.
- 19.- De C. LAPLANA, Joseph; PALAU-RIBES O'CALLAGHAN, Mercedes, *La pintura de Santiago Rusiñol. Obra completa*, Barcelona, Editorial Mediterrània, 2004.